

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU
SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Tämä on alkuperäisen artikkelin rinnakkaistallenne (kustantajan versio).

Viite:

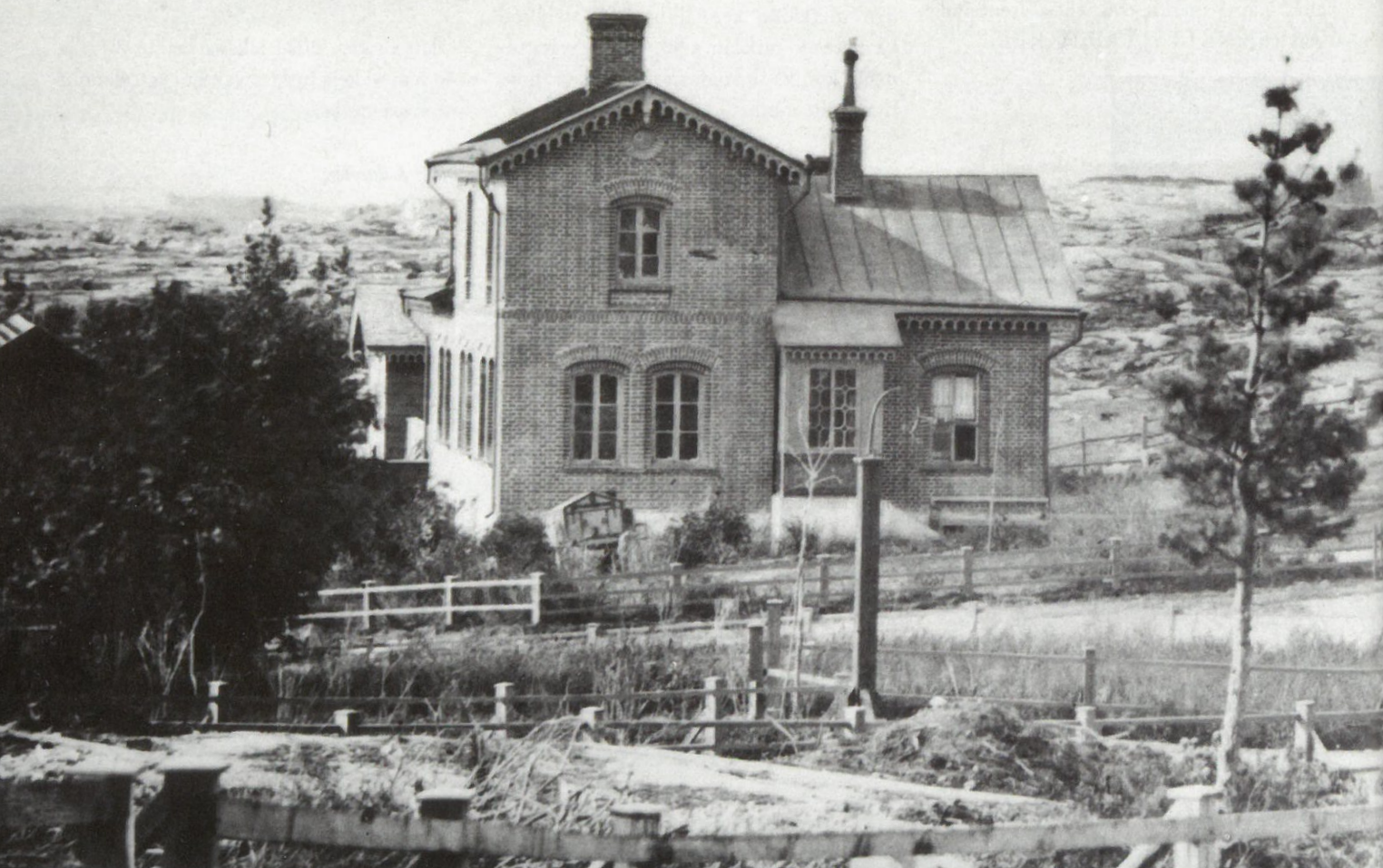
Imppola, J. J. (2022). 40 markkaa 1862. *Keräilyuutiset* 33(1), 52–59.

40 markkaa 1862

- ensimmäinen merkittävä Suomen Pankin markkaseteleiden väärentäminen

Omaa setelirahaa on Suomessa laskettu liikkeelle jo vuodesta 1812, ja suomalaisenkin paperirahan väärentäminen alkoi saman tien. Väärennökset olivat useimmiten kömpelöitä käsin piirrettyjä tekeleitä, mutta aika ajoin ilmestyi rahaliikenteeseen myös painettuja ja siten erehdyttävämpiä väärennöksiä.

Aito 40 markkan seteli vuodelta 1862.

Museovirasto, Historian kuvakokoelma.
Kuvaaja Carl Adolph Härdh.

12. kesäkuuta 1860 päivänä annettiin asetus, jossa Suomen pankki valtuutettiin laskemaan liikkeelle 12, 20, 40 ja 100 markan setelit. Seteleiden osin omituiset nimellisarvot juontuivat siitä, että seteleillä oli vastinparinsa Venäjän setelistössä. 4. huhtikuuta 1860 annetussa asetuksessa määriteltiin Suomen markan arvoksi $\frac{1}{4}$ Venäjän hopearuplaa, tuli Venäjän 3, 5, 10 ja 25 hopearuplan seteleitä (nämä nimellisarvot olivat myös vuodesta 1841 Suomen Pankin liikkeelle laskemien rupla-arvoisten seteleiden käytössä olleet nimellisarvot) vastaamaan suomalaiset 12, 20, 40 ja 100 hopeamarkan setelit. Suuremmille seteleille ei Suomessa tuolloin katsottu olevan tarvetta, vaikka Venäjällä oli liikkeellä myös 50 ja 100 hopearuplan seteleitä.

Koska oli kyse arvokkaista seteleistä, niiden suunnitteluun panostettiin. Seteleiden tuli olla sekä edustavia että turvallisia, eli vaikeita väärentää. Suunnittelusta vastasi venäläinen Risov A. Faddejev ja painatuksesta vastasi Berliinissä toiminut Preussin valtionkirjapaino. Seteleitä koskeva asetus annettiin huhtikuun 1. päivänä vuonna 1863 ja liikkeellelasku aloitettiin kesäkuun 1. päivä. Setelilomakkeet painettiin Berliinissä, josta ne toimitettiin Suomen Pankkiin Helsinkiin käsin allekirjoitettaviksi ja liikkeelle laskettaviksi. Ensimmäinen erä uusia 40-markkaisia saapui Berliinistä Helsinkiin marraskuussa 1862 ja niiden allekirjoittaminen Suomen Pankissa alkoi maaliskuun 13. päivänä vuonna 1863 eli jo ennen seteliä koskevaa asetusta ja liikkeellelaskua.

40 markan seteli on eräs Suomen vaikeimmista ja kalleimmista setelityypeistä hankkia kokoelmaan. Sitä laskettiin liikkeelle vain 132 000 kappaletta. Saman sarjan 12 markan seteleitä laskettiin liikkeelle omituisesta nimellisarvosta huolimatta yhteensä 1 652 000 kpl. Valmistus ehdittiin jo lopettaa loppuvuotena 1877, mutta mallin 1878 10 markan setelin syyskuussa 1881 ilmi tullut väärennösongelma aiheutti tarpeen jatkaa liikkeellelaskua vuonna 1882 arviolta 27 000 kappaleella. 20 markan seteleitä laskettiin liikkeeseen yhteensä 1 032 000 kpl ja 100 markan seteleitä puolestaan yhteensä 696 000 kpl.

Kuva 1 (yläpuolella). Käsien piirretty väärennös 40 markan setelistä mallia 1862, etupuoli. © Suomen Pankki Kuva: Jaakko Koskentola. Huomioikaa sarjanumero, joka on sikäläkin epäonnistunut, että suurin koskaan aidossa esiintynyt sarjanumero oli №132000. Allekirjoituksiksi on väärentäjä mukailnut August Törnqvistin ja F.W. Wendellin nimet, joista jälkimmäistä ei tietävästi edes esiinny tämän setelin allekirjoituksena.

Kuva 2. Käsien piirretty väärennös 40 markan setelistä mallia 1862, taustapuoli. © Suomen Pankki Kuva: Jaakko Koskentola.

Kuvat 3 ja 4. Ylempänä aito 40 markkaa 1862 numero 131756, etupuoli. Kuva: Michael Widenius. Sen alla painettu väärennös numero 127656, etupuoli. © Suomen Pankki Kuva: Jaakko Koskentola. Aito 40 markan seteli on kuvan kaltaisessa kunnossa noin 20 – 30 000 € arvoinen.

VÄÄRENNÖSTAPAUUS

40 MARKKAA MALLIA 1862

Artikkelin aiheena olevaa 40-markkaisen laskettiin siis liikkeelle vain mainitut 132 000 kappaletta, jotka oli kaikki allekirjoitettu 14. maaliskuuta – 15. kesäkuuta 1863. Loppuvuodesta 1867 ilmi tullut laajamittainen väärennöstapaus aiheutti sen, että koko setelityypin liikkeelle laskeminen lopetettiin ja se vähitellen katosi rahaliikenteestä. Seteliä ei kuitenkaan

mitätöity kuin vasta muiden vanhan mallisten setelien joukkomitätöinnin mukana 1. heinäkuuta 1945.

Seteleitä pidettiin aikanaan erityisesti laadukkaan painotalon vuoksi huipputurvallisina, mutta hyvin pian ilmeni 40 markan setelin osalta ikäviä uutisia. Ensimmäiset uutiset kiirivät kahden ja puolen vuoden jälkeen setelien liikkeelle laskusta Tampereelta.

12.02.1866

Sanomia Tampereelta no 7 sivu 1

Eräältä Lapuan mieheltä otettiin wäärä 40 markan seteli, jonka hän papuja torilla ostaessaan tarjosi myyjälle, mutta tämä, jolle raha näytti epäluulonalaiselta, käwi sitä muutamassa kauppapuodissa näyttämässä, jossa se harwaittiin wääräksi ja mies pantiin kiinni. Miten 5ssä numerossamme ilmoitettiin tawattiin äskettäin toisella miehellä olewan wäärää hopearabaa, tällä Lapuan miehellä taas oli wäärää setelirabaa; siis parin wiikon kuluessa kaksi tällaista keinoilijaa – joillakin keinoin täytyy yleisestä rahanpuutteesta koettaa rahassa pysyä.

Mitä ilmeisimmin kyseessä oli huonolaatuinen kuvien 1 ja 2 kaltainen käsin piirretty kopio. Kyseinen käsin piirretty väärennös, kuten myös tässä artikkelissa esiteltävä painettu väärennös kuuluvat nykyisin Suomen Pankin kokoelmiin, ja niiden kuvat tätä artikkelia varten on saatu Suomen Pankista Jaakko Koskentolan ystävällisellä myötävaikutuksella. Näitä nykykatsannossa avuttomia käsin piirrettyjä tuherruksia liikkui yllättävän paljon rahaliikenteessä 1800-luvun loppupuolella, mutta ne paljastuivat helposti ja niistä ei sinänsä ollut uhkaamaan rahanhuollon turvallisuutta, vaikka ne vaivaa aiheuttivatkin. Mielenkiintoa herättää tämän pikku uutisen loppuhuomio, jossa artikkelin kirjoittanut journalisti viittaa mahdollisena syynä väärien rahojen levittämiseksi ”yleisen rahanpuutteen”, mikä erittäin todennäköisesti johtui Suomen kansalle juuri tuohon aikaan mittamatonta kärsimystä tuoneista hirvittäivistä katovuosista.

Mikä sitten on syy, että nämä aika onnettomat tuherrukset saattoivat kuitenkin käydä joskus aidoista? Pääsyy saattaa olla se, että tuolloin olivat ihmiset varmasti yhtä lailla liki- tai kaukonäköisiä kuin nykyäänkin, mutta silmälasia ei varmaankaan erityisesti vähävaraisella kansanosalla ollut niiden kalleuden takia aina käytössään. Toinen huomionarvoinen seikka on se, että aikana ennen sähkövaloa eivät valaistusolosuhteet tuvissa, puodeissa, kuppiloissa tai toreilla hämärän aikaan olleet kovinkaan suotuisat rahojen tarkemmalle tutkimiselle, koskapa

Kuva 5. Vertailua etupuolen arvomerkinnoistä, pohjapainatuksesta ja allekirjoituksesta. Väärennös oikealla. Jopa allekirjoitukset ovat varsin aidon kaltaisia.

rahan tarkka tunnistaminen vaatii niin hyvää näkökykyä kuin kirkasta valaistusta.

Lisäksi, kun ajatellaan väärän setelirahan valmistusprosessia vielä tänä päivänäkin, kuuluu siihen varsin usein omana työvaiheenaan setelien vanhentaminen, eli väärennetyjen seteleiden tekeminen rahaliikenteessä jo kiertäneiden aitojen seteleiden kaltaisiksi. Koskapa hyvin suuri osa kierrossa olevista seteleistä varsinkin 1800-luvulla oli enemmän tai vähemmän kuluneita ja/tai nuhjaantuneita, pyrittiin väärennöksetkin tekemään samanlaisiksi. Tähän on kaksi hyvää syytä. Ensinnäkin liian hyväkuntoinen seteli kiinnittää huomiota, ja tätähän eivät väärän rahan levittäjät tietenkään halua. Toisaalta setelin nuhjuinen ja sotkuinen ilme on omiaan peittämään väärennetyssä setelissä ilmeneviä teknisiä puutteita, kuten erilaisen paperilaadun, puuttuvan vesileiman tai huonosti tai ei ollenkaan hienopainetun pohjapainatuksen.

Värierien 40-markkaisten tehtailu ei kuitenkaan jäänyt yksittäisten ”käsitöiden” varaan, vaan vuoden 1867 lopulla ilmestyi rahaliikenteeseen huolestuttavan hyvälaatuisia painettuja väärennöksiä, jotka saivat Suomen Pankin viskaalitkin hermostumaan.

19.12.1867

Hämäläinen no 51 sivu 1 Hämeenlinna

Suomen pankin uudet setelit luultiin jo olewan warsin mahdottomat mukailla; mutta niin ei olekaan laita. Suomen pankissa on muka näinä päiwinä tarwattu wäärä 40 markan seteli, aiwan hywin mukailtu ja sen wääritys kowin waikia hawaita. Se oli wähän pienempi kuin oikiat setelit. Onko sitte tämän teko kotimaista wai ulkomais-tako.

Väärennösten huolestuttavan hyvä laatu johtikin pian Suomen Pankin viralliseen tiedotukseen.

20.12.1867

Suomalainen Wirallinen Lehti no 102 sivu 1 (Helsinki)

Wäärä 40 markan setelirahoja on näkynyt. Wiittaamme lukijata sisäsiwulla olewaan Suomen Pankin ilmoitukseen asiassa.

Wirallisia ja laillisia julistuksia.

Sittenkun kaksi wäärennettyä Suomen Pankin seteliä 40 markan arwosta äsken tuotiin Pankkiin ja waroa saattaa, että useampia setelejä samaa tekoa on pantu kulkemaan, waroitetaan yleisöä tämän kautta ottamasta wastaan seteliä mainitusta arwosta ilman tarkkaa tutkintoa. Wäärennetyt setelit, jotka

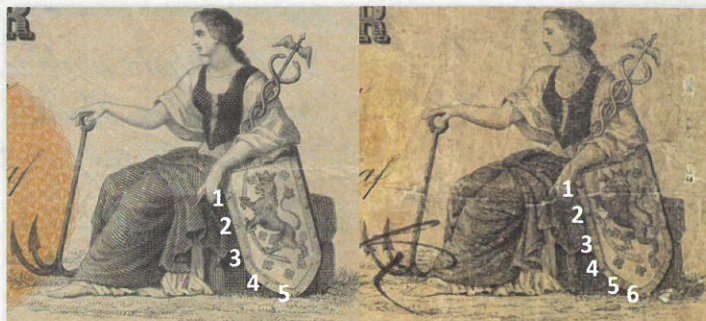

Kuva 6. Vertailua etupuolen oikeanpuoleisista sarjanumeroista. Väärennös alhaalla. Huomaa aidon keltaisenruskea pohjapainatus, mikä väärennöksestä puuttuu kokonaan ja joka ”korvattu” suttuisuudella.

Kuva 7. Vertailua etupuolen vaakunasta. Väärennös oikealla. Väärennös on varsin huolellista työtä.

Kuva 8. Vertailua etupuolen naisahmosta. Väärennös oikealla. Huomaa vasemmalla olevan aidon setelin kilven vasemman reunan 5 niittiä ja oikean puoleisen väärennöksen 6 niittiä.

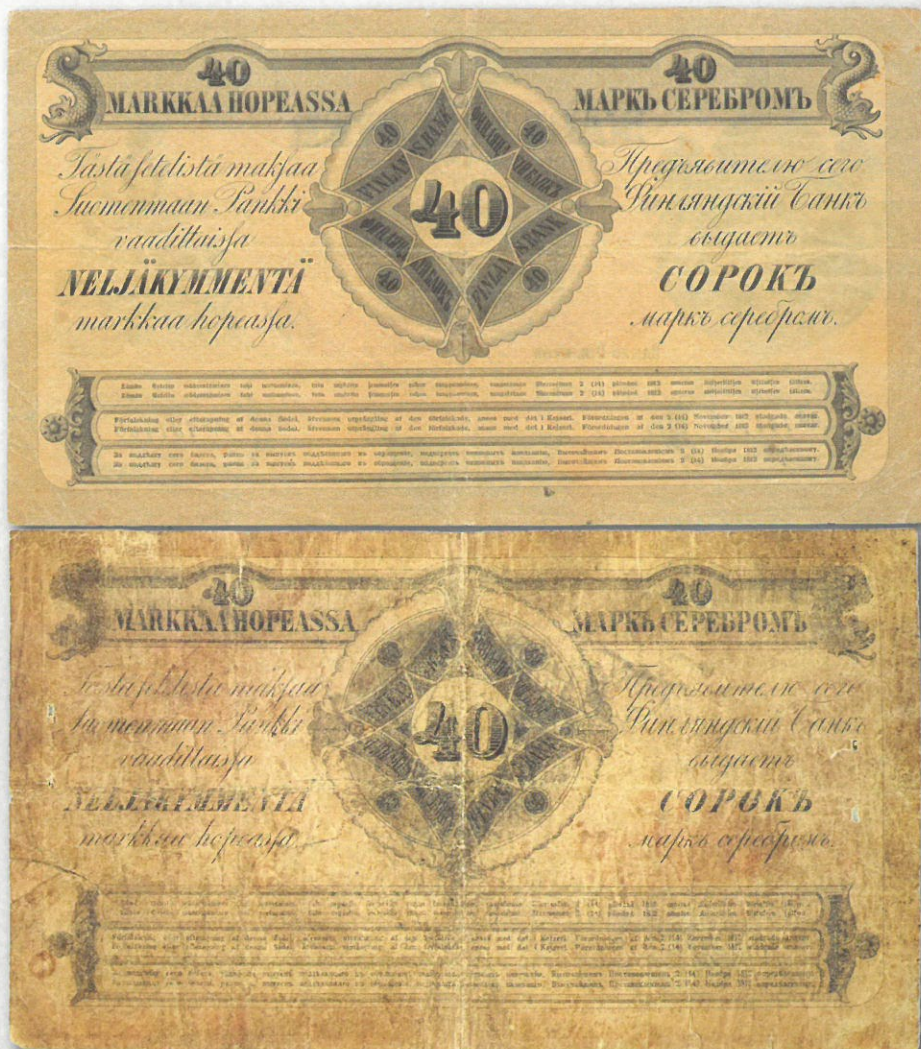

ovat kiwi-painon kautta tehtyjä, tunnetaan pää-asiallisesti siitä, että ne ovat kooltansa vähän pienemmät kuin oikeat, että niissä ei ole noita hienoja pohja-wiiruja paperissa (pohja ei ole guillocherattu). Niitä erottaa oikeista senki kautta, että setelin keskelle tummemmalla värillä tehty keltainen kehä Pankin seteleistä alkaa 40 numeron alareunasta ja ulottuu vaakunaan asti alapuolella nimikirjoituksia, mutta väärissä alkaa kohta yläpuolella mainittua numeroa ja loppuu kassöörin nimimerkkiin. Seteleillä on vuosiluku 1862 ja numero 127,651, jota toisella on muutettu 127,656. Wäärennettyjen setelien takapuoli on sekawampi kuin oikeiden. Samalla sivulla olevassa ruotsinkielisessä tekstissä, koskewa rangaistusta setelin wäärentämisestä j.n.e., on kirjain N November-sanassa toisenlainen kuin Pankin setelissä, jota paitsi useampia pienempiä puustawiwirheitä sekä sanotussa että siinä olevassa suomen- ja ruotsinkielisessä tekstissä on harwattu. Helsingissä Suomen Pankissa Joulukuun 16 p. 1867.
Käskystä: E. Lindebäck

24.12.1867

Tampereen Sanomat no 51 sivu 2

Wäärennetyitä seteliä. Kun Suomen pankkiin on tullut kaksi wäärennetyä 40 markan seteliä, ja pelättäwä on, että muitakin sellaisia lienee liikkeellä, waroittaa pankki yleisöä tarkoin tutkien ottamaan tämän arwoisia seteliä vastaan. Ehkä yleensä taitawasti tehtyjä, erotetaan kuitenkin nämät wäärät setelit oikeista siitä, että ovat kokonsa puolesta wähemmät, setelien ulkopuoli on vähän epäselwempi sekä muutamia puustawiwirheitä tarwataan painosta.

Kuvat 9 ja 10. Aito 40 markkaa 1862, taustapuoli. Kuva: Michael Widenius. Sen alla painettu wäärennös, taustapuoli. © Suomen Pankki Kuva: Jaakko Koskentola. Aito 40 markkan seteli on kuvan kaltaisessa kunnossa noin 20 – 30 000 € arwoinen.

Kuva 11. Vertailua taustapuolen tekstieroista. Ylempänä aidon setelin tekstiä, alempana väärennöksen. Huomatkaa aidon setelin November-sanan alun kirjaimen N korvautuminen väärennöksessä kyrillisellä kirjaimella И (viittaisikohan tämä yksityiskohta tekijän venäläisyyteen?). Sana Asetuksen on väärenteessä korvautunut sanalla Asetaksen.

Kuten seuraavista etupuolen kuvista käy ilmi, olivat väärennökset jo perin hyviä. Verrokkina kuvat aidosta setelistä.

Tutkittaessa aidon ja väärän setelin etupuolten eroja kiinnittyy huomio väärässä kohdassa (liian ylhäällä) olevaan guilloche-pohjakuvioon, mikä on väärennöksessä hyvin suttuista painojälkeä. Väärennöksestä puuttuvat myös vesileimat. Teksti on sen sijaan varsin hyvää jälkeä,

kuten allekirjoituksetkin (G. Elfving ja (Johan) Galindo). Aidon setelin koko on 150 mm * 85 mm väärennöksen ollessa kooltaan sitä hieman pienempi eli 144 mm * 83 mm.

Tutkittaessa aidon ja väärän setelin etupuolen vaakunoiden ja naishahmojen eroja kiinnittyy huomio varsin hyvään laatuun. Hyvin tarkka tutkiminen toki paljastaa monia pieniä eroja, mutta ainoa

selkeä ero on naishahmon pitelemän leijonakilven vasemman reunan ”niiteissä”, joita on väärennöksen kuvassa yksi liikaa.

Kun tutkitaan jo Suomen Pankin varoituksessaan ilmoittamia eroja yksityiskohdissa, on taustapuolen pienikokoisessa lakitekstissä todellakin virheitä.

Aidon ja väärennetyn setelin taustapuolen yksityiskohtia vertailtaessa käyvät painotyön laadun puutteet selkeästi ilmi.

Helsinki, yleiskuva Eteläesplanadilta. Museovirasto, Historian kuvakokoelma.

Kuva 12. Vertailua taustapuolen suomenkielisestä arvomerkitätekstistä, väärennös oikealla.

Vaikkakin esimerkiksi arvomerkitätekstien osalta on väärennöstyö periaatteessa ihan kelvollisesti toteutettu, leimaa koko taustapuolen painojälkeä nuhjuisuus ja sen aiheuttama epäselvyys.

Koska painetun väärennöksen mallina on käytetty mitä todennäköisimmin normaalia rahaliikenteestä saatua seteliä, voidaan olettaa, että myös väärennösten sarjanumerot on johdettu käytössä olleesta mallikappaleesta. 20. joulukuuta 1867 ilmestyneen Suomalaisen Wirallisen Lehden numeron 102 mukaan Suomen Pankin haltuun joutuneet kaksi väärennettyä 40-markkaista olivat numeroidut numeroilla 127651 ja 127656, ja oletettavasti Suomen Pankilta tämän artikkelin laatimista varten saadussa kuvassa on kuvattuna toinen mainituis-

ta seteleistä. Esille nousee muutamia keskeisiä kysymyksiä. Ensinnäkin, koskapa väärennökset olivat painettuja, niitä lienee tehty merkittäviä määriä – mutta kuinka paljon? Toiseksi, painettiinkö kaikkiin väärennöksiin eri sarjanumero, vai esiintyikö samaa numeroa useamminkin väärennetyissä seteleissä? Ja kolmanneksi, tapahtuiko väärennösten ilmitulo kuinka pian niiden levittystyön alkamisen jälkeen?

On siis todennäköistä, että kyseisten seteleiden väärentäminen on tapahtunut vuonna 1863 allekirjoitettujen ja ajan myötä tarpeen mukaan Suomen Pankista liikkeelle laskettujen seteleiden loppupään aitoa seteliä mallina käyttäen, koska seteleitä ei kaiken kaikkiaan allekirjoitettu kuin 132 000 kappaletta. Näin ollen, jos seteleitä on laskettu liik-

keelle edes pääosin numerojärjestyksessä, on tämä väärennös toteutettu kyseisen setelityypin liikkeellelaskun loppupäässä, eli ajallisesti hyvin lähellä ilmituloa loppuvuonna 1867 ja sitä seurannutta setelityypin kierrosta poistamista. Tämä tukee siten olettamaa, että nämä painamalla väärennetyt 40 markan setelit tulivat ilmi varsin pian levittämisen alettua.

Huolimatta ehkä merkittävästikin painomäärästä teki lehdistön uutisoinnin ja Suomen Pankin ripeän tiedottamisen aikaansaama yleisön epäluuloisuus ja samanaikaisesti toteutettu setelityypin poisvedo kierrosta väärennetyjen seteleiden levittämisen niin vaikeaksi, että niitä ei juurikaan ehditty/pystytty laskemaan liikkeelle. Näin tämä rahanväärennystapaus vuodelta 1867 loi Suomen numismatiikkaan kaksi suurta harvinaisuutta. Mallin 1862 aidosta 40 markan setelistä tuli varsin varhaisen poisvedon takia suuri harvinaisuus, joita tunnetaan nykyään vain nelisen kymmentä kappaletta pääosin yksityisissä kokoelmissa. Poisvedon aiheuttaneesta setelityypin painetusta väärennöksestä, joita ilmeisesti tunnetaan vain kaksi kappaletta – numerot 127651 ja 127656, tuli vielä suurempi harvinaisuus, joita ei kahden edellä mainitun Suomen Pankin haltuun joutuneen kappaleen lisäksi tunnettane ainuttakaan yksityisissä kokoelmissa.

Jorma J. Impola

Kuva 13. Vertailua taustapuolen arvomerkitämedaljongista, väärennös oikealla.

Kuva 14. Vertailua taustapuolen vasemmanpuoleisista arvomerkinnoista. Väärennös alhaalla. Huomaa aidon ruskea pohjapainatus, mikä väärennöksestä puuttuu kokonaan ja joka ilmeisesti ”korvattu” suttuisuudella. Samaten väärennöksen vasemman reunan kalakuvio on aitoon verrattuna onneton tubru.